

کارکرد تنظیم‌گری درونی در پیش‌گیری از جرائم محیط‌زیستی

امین جعفری^۱ - اصغر احمدی^۲

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۶/۲۰ - تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۱۲/۱۴)

چکیده

امروزه جرائم محیط‌زیستی که مهم‌ترین آن‌ها توسط اشخاص حقوقی (شرکت‌ها) ارتکاب می‌یابند اثرات فراوانی بر محیط‌زیست انسانی و طبیعی گذاشته است. با توجه به چالش‌هایی که نظام حقوقی ایران در زمینه مرجع پیش‌گیری و سیاست‌های اتخاذی برای پیش‌گیری از جرائم محیط‌زیستی دارد این پرسش مطرح می‌شود که آیا شیوه نوینی برای پیش‌گیری از این جرائم توسط شرکت‌ها وجود دارد یا خیر. در پاسخ می‌توان گفت که یکی از سازوکارهای مناسب برای نیل به این هدف بهره‌گیری از تکنیک‌های درونی تنظیم است. این تکنیک‌ها که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از اخلاق تجاری و مسئولیت اجتماعی شرکت با خودتنظیم‌گری از درون سازمان و شرکت سعی در پیش‌گیری از جرائم محیط‌زیستی دارند. در این خصوص اخلاق تجاری در پرتو کدها و منشورهای اخلاقی و مسئولیت اجتماعی شرکت با تکیه بر حقوق‌ذی‌نفعان خارجی (محیط‌زیست) در برابر ذی‌نفعان داخلی و از ره‌گذر استانداردهای مهمی چون ایزو و اصول اکواتور به سوی پیش‌گیری از جرائم محیط‌زیستی توسط شرکت‌ها گام برداشته‌اند.

واژگان کلیدی: جرائم محیط‌زیستی، شرکت‌ها، تنظیم‌گری درونی، اخلاق تجاری، مسئولیت اجتماعی شرکت.

۱. استادیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبایی (ره). (نویسنده مسئول) amin.jafari@atu.ac.ir
۲. کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی.

مقدمه

امروزه مهم‌ترین جرائم محیط‌زیستی توسط اشخاص حقوقی ارتکاب می‌یابند.^۱ اشخاصی که قدرت و توانایی کافی برای ارتکاب جرائم سازمان‌یافته را دارند و در پس لابی‌های قدرت - ثروت از مسئولیت کیفری می‌گریزند. جرائمی چون انتقال غیرقانونی و دفع پسماندهای سمی، انتقال مواد خطرناک همچون مواد کاهنده لایه اوزون، قاچاق مواد بالقوه یا بالفعل پرتوزا و هسته‌ای، تجارت غیرقانونی گیاهان و جانوران، ماهی‌گیری و صید غیرمجاز^۲، آلودگی هوا، از بین بردن منابع آب، تخریب جنگل‌ها و دستکاری‌های ژنتیکی که باعث شده است محیط‌زیست در معرض آسیب‌های جدی و فراوانی قرار گیرد.^۳

در پس این آسیب‌ها پرسشی که پیش می‌آید آن است که به راستی چه راهبردی می‌تواند از ارتکاب جرائم محیط‌زیستی توسط اشخاص حقوقی (شرکت‌ها) پیش‌گیری کند. در پاسخ می‌توان بیان داشت که یکی از مهم‌ترین راه‌کارها برای پیش‌گیری از جرائم محیط‌زیستی تمسک به راهبرد تنظیم‌گری است. تنظیم‌گری برای پیش‌گیری از جرائم محیط‌زیستی از دو مرحله تنظیم درونی و تنظیم بیرونی تشکیل می‌شود. برخلاف تنظیم بیرونی که در آن بر فشارهای خارج از ساختار سازمان مانند توسل به ضمانت اجرای کیفری تأکید می‌شود؛ تنظیم درونی که موضوع این پژوهش است، از درون سازمان با همراه داشتن ضمانت اجرای انضباطی در راه پیش‌گیری از جرائم محیط‌زیستی گام برمی‌دارد. در واقع منظور از تنظیم‌گری درونی در این پژوهش، مفهوم عام تنظیم‌گری که شامل انواع مداخلات دولت برای تحقق اهداف حاکمیت و ایجاد «کنترل عمومی» بر ارائه‌کنندگان خدمات جهت تضمین «منفعت عمومی» است^۴، نمی‌باشد. بلکه امروزه در کنار مکانیزم‌ها، شیوه‌ها، ابزارها و نهادهای کلاسیک مداخله حکومت و دولت در اداره امور عمومی از طریق قانون‌گذاری، اجرا و امر

۱. گرجی‌فرد، حمیدرضا، ۱۳۹۲، جرم‌شناسی سبز و جرائم زیست‌محیطی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق محیط‌زیست، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۹۲، ص ۱۲۳؛ عبدالهی، محسن، ۱۳۸۶، حمایت کیفری از محیط‌زیست: تأملی بر بایسته‌های حقوق کیفری زیست‌محیطی، علوم محیطی، سال پنجم، شماره اول، ۱۳۸۶، ص ۱۹۶.

۲. وایت، راب، جرائم زیست‌محیطی فراملی به سوی جرم‌شناسی جهان بوم، برگردان: حمیدرضا دانش‌ناری، تهران، نشر میزان، چاپ نخست، ۱۳۹۴، صص ۳۷ و ۳۸.

۳. مشهدی، علی، حق بر محیط‌زیست سالم (الگوی ایرانی - فرانسوی)، تهران، نشر میزان، چاپ نخست، ۱۳۹۲، ص ۱۱.

۴. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، نظام ملی تنظیم‌گری (مفهوم تنظیم‌گری و ارتباط آن با نظام حکمرانی)، کد موضوعی ۲۳۰، شماره مسلسل ۱۵۹۴۰، ۱۳۹۷، ص ۳.

افضا، اشکال و ابزار دیگری نیز پیش‌بینی شده است که در این راستا، اشخاص حقوق عمومی خاص و مستقل از دولت (نهادهای تنظیم‌گر یا رگلاتورها)، مبتنی بر تحلیل اقتصادی بازار و سطح‌بندی اقتضایی و نزولی به صعودی در تنظیم‌گری، در صورت ناکارآمدی و عدم کفایت خودتنظیمی وارد عمل می‌شوند.^۱

تنظیم درونی برای نیل به هدف خود، از سه مرحله اخلاق تجاری، مسؤلیت اجتماعی شرکت و حاکمیت شرکتی تشکیل می‌شود. در اخلاق تجاری، هدف اثرگذاری بر کارمندان شرکت است تا از ره‌گذر کدها و منشورهای اخلاقی احترام به محیط‌زیست و حفاظت از آن به عنوان ارزشی درونی در آنها تبدیل گردد. در مسؤلیت اجتماعی شرکت بحث تعهد شرکت در رعایت حقوق ذی‌نفعان خارجی که یکی از مهم‌ترین آنها محیط‌زیست است مطرح می‌شود. برای متعالی شدن این نوع از مسؤلیت و کارکرد آن در پیش‌گیری از جرائم محیط‌زیستی استانداردهایی چون ایزو ۲۶۰۰۰ هزار و اصول اکواتور برای شرکت‌ها به وجود آمده‌اند که تمسک به آنها نقشی ارزنده را در این زمینه ایفا می‌نمایند. اما پیش از پرداختن به کارکرد راهبرد تنظیم‌گری در پیش‌گیری از جرائم محیط‌زیستی باید دید که چالش‌های نظام حقوقی ایران در این زمینه چه می‌باشند که در پس آنها لازم می‌نماید که نگاهی افتراقی به بحث پیش‌گیری از این جرائم به وجود آید و بر راهبرد تنظیم‌گری تأکید شود. به همین جهت مطالب این پژوهش در دو بخش مطرح خواهند شد. نخست سیاست‌گذاری پیش‌گیری از جرائم محیط‌زیستی در نظام حقوقی ایران و سپس سازوکارهای تنظیم‌گری درونی برای پیش‌گیری از جرائم محیط‌زیستی.

نخست: سیاست‌گذاری پیش‌گیری از جرائم محیط‌زیستی در نظام حقوقی ایران

چالش‌های سیاست‌گذاری نظام حقوقی ایران در زمینه پیش‌گیری از جرائم زیست‌محیطی را می‌توان در دو سطح مرجع پیش‌گیری و سیاست‌های اتخاذی نظاره‌گر بود.

الف: مرجع پیش‌گیری از جرائم محیط‌زیستی

مطابق ماده ۱ قانون پیش‌گیری از وقوع جرم مصوب ۱۳۹۴: «پیش‌گیری از وقوع جرم عبارت است از پیش‌بینی، شناسایی و ارزیابی خطر وقوع جرم و اتخاذ تدابیر و اقدامات لازم

۱. یاوری، اسدالله، درآمدی بر مفهوم تنظیم‌گری حقوقی، مطالعات حقوق تطبیقی، دوره ۵، شماره ۲، ۱۳۹۳، ص ۶۲۹.

برای از میان بردن یا کاهش آن». در نظام حقوقی ایران پیش‌گیری از وقوع جرم در بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی پیش‌بینی شده استای که به موجب آن: «اقدام مناسب برای پیش‌گیری از وقوع جرم» یکی از وظایف قوه قضاییه دانسته شده است. با وجود این، در خصوص جرائم محیط‌زیستی باید بیان داشت که علاوه بر اصل پنجاهم قانون اساسی که بر پیش‌گیری از آسیب‌های زیست محیطی تأکید داشته^۱ و مشارکت کلیه نهادهای ذی‌ربط برای حفاظت از محیط‌زیست را ضروری می‌داند^۲، وظیفه اصلی پیش‌گیری از جرائم محیط‌زیستی به موجب ماده یک قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست مصوب ۱۳۵۳ اصلاحی ۱۳۷۱ بر عهده سازمان حفاظت محیط‌زیست است. با این حال با واکاوی در این نظام نمایان می‌شود که در برخی زمینه‌ها سازمان حفاظت محیط‌زیست یا از اساس حق دخالت ندارد یا دخالت وی با هم‌کاری دیگر نهادها است که این امر سبب آشفتگی در امر پیش‌گیری از جرائم محیط‌زیستی می‌شود، زیرا در حالت نخست علاوه بر آن که نهادهای متولی این امر تخصص کافی را ندارند، چندان دغدغه حمایت و حفاظت از محیط‌زیست را نیز ندارند و در حالت دوم نیز به طور معمول ناهماهنگی‌ها بین دستگاه‌های مختلف به این امر دامن می‌زند. بدین سان در دو جدول پیش‌رو، برخی از مصادیق هر دو حالت بیان شده‌اند تا آشفتگی نظام حقوقی ایران در تعدد مراجع و متولیان حفاظت از محیط‌زیست بهتر به تصویر کشیده شود.

جدول شماره ۱- صلاحیت‌های قانونی مرتبط با حفاظت محیط‌زیست و نهادهای متولی آن

ردیف	عنوان صلاحیت	مستند قانونی	نهاد متولی
۱	حفاظت از جنگل‌ها و مراتع	ماده ۲ قانون حفاظت و بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع (۱۳۴۶/۵/۳۰)	سازمان مراتع جنگل‌ها و آبخیز داری کشور (وابسته به وزارت جهاد و سازندگی)
۲	حفاظت از نباتات	ماده یک قانون حفاظت از نباتات (۱۳۴۲/۲/۱۲)	سازمان حفاظت نباتات (وابسته به وزارت جهاد و سازندگی)
۳	حفاظت از منابع آبی	ماده ۳ قانون حفاظت و بهره-	شرکت سهامی شیلات ایران

۱. به موجب این اصل: «در جمهوری اسلامی، حفاظت محیط‌زیست که نسل امروز و نسل‌های بعد باید در آن حیات اجتماعی رو به رشدی داشته باشند، وظیفه عمومی تلقی می‌گردد. از این رو فعالیت‌های اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط‌زیست یا تخریب غیر قابل جبران آن ملازمه پیدا کند، ممنوع است».

۲. فریادی، مسعود، آسیب‌شناسی همکاری میان‌سازمانی در حفاظت محیط‌زیست در حقوق اداری ایران، فصلنامه حقوق اداری، سال ششم، شماره ۱۶، ۱۳۹۷، ص ۱۰۹.

کارکرد تنظیم‌گری درونی در پیش‌گیری از جرائم محیط‌زیستی ۸۵

	بررداری از منابع آبی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۷۴/۶/۱۴)		
۴	ماده ۱۱ قانون حفاظت دریا و رودخانه‌های مرزی از آلودگی با مواد نفتی (۱۳۵۴/۱۱/۴)	حفاظت از آب دریا و رودخانه‌های مرزی	سازمان بنادر و کشتی‌رانی ایران (وابسته به وزارت راه و ترابری)
۵	قانون اراضی مستحدث و ساحلی (۱۳۵۴/۴/۲۹)	حفاظت از اراضی مستحدث و ساحلی	وزارت جهاد کاورزی
۶	قانون توزیع عادلانه آب (۱۳۶۴/۸/۱۴)	حفاظت از حریم رودخانه‌ها مرداب‌ها و برکه‌های طبیعی	وزارت نیرو
۷	ماده ۱ قانون تشکیل شرکت-های آب و فاضلاب (۱۳۶۹/۱۰/۱۱)	جمع‌آوری انتقال و تصفیه فاضلاب شهری	شرکت آب و فاضلاب (وابسته به وزارت نیرو)
۸	قانون حفاظت در برابر اشعه (۱۳۶۸/۱/۲۰)	حفاظت در برابر اشعه	سازمان انرژی اتمی ایران
۹	قانون سازمان انرژی اتمی ایران (۱۳۵۳/۴/۲۰)	حفاظت در برابر نیروی هسته‌ای	سازمان انرژی اتمی ایران
۱۰	ماده ۷ قانون مدیریت پسماندها (۱۳۸۳/۲/۲۰)	مدیریت اجرایی پسماندهای غیرصنعتی و ویژه	شهرداری‌ها
۱۱	بند ک ماده ۱ قانون تاسیس وزارت نیرو (۱۳۵۳/۱۱/۲۸)	کنترل بهره‌برداری از منابع آب	وزارت نیرو
۱۲	ماده ۱۰ قانون وزارت جهاد کشاورزی (۱۳۷۹/۱۰/۶)	سیاست‌گذاری در زمینه تأمین توزیع و مصرف آب کشور	شورای عالی آب
۱۳	ماده ۴ تصویب‌نامه راجع به تشکیل ستاد مقاله با بحران خشکسالی (۱۳۷۵/۱۲/۲۸)	مقاله با خشکسالی	ستاد مبارزه با بحران خشکسالی
۱۴	ماده ۱ لایحه قانونی حفاظت فنی (۱۳۲۴/۵/۸)	تهیه مقررات و آیین‌نامه‌های حفاظت فنی و بهداشتی	شورای عالی حفاظت فنی
۱۵	ماده ۲ آیین‌نامه اجرایی کنترل و نظارت بهداشتی بر سموم و مواد شیمیایی (۱۳۷/۶/۱۶)	نظارت بر سموم و مواد شیمیایی	وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی

جدول شماره ۲- صلاحیت‌های مشترک حفاظت از محیط زیست

ردیف	عنوان صلاحیت	مستند قانونی	نهاد متولی
۱	برنامه‌ریزی برای جداسازی پسماندهای عادی	ماده ۹ قانون مدیریت پسماندها ۱۳۸۳/۲/۲۰	وزارت کشور با هماهنگی سازمان حفاظت از محیط‌زیست
۲	تدوین ضوابط مدیریت اجرایی پسماندها	ماده ۱۱ قانون مدیریت پسماندها ۱۳۸۳/۲/۲۰	سازمان حفاظت محیط‌زیست با همکاری وزارتخانه‌های بهداشت، صنایع و معادن، نیرو و نفت
۳	تعیین محل‌های دفن پسماندها	ماده ۱۲ قانون مدیریت پسماندها ۱۳۸۳/۲/۲۰	وزارت کشور با هماهنگی سازمان حفاظت محیط‌زیست و وزارت جهاد کشاورزی
۴	اخطار به رفع آلودگی پسماندها	ماده ۱۸ قانون مدیریت پسماندها ۱۳۸۳/۲/۲۰	سازمان حفاظت محیط‌زیست و وزارت بهداشت
۵	تدوین ضوابط ورود، ساخت و مصرف کودهای شیمیایی و سموم دفع آفات	بند ب ماده ۶۱ قانون برنامه پنج ساله چهارم توسعه ۱۳۸۳/۷/۲۵	وزارتخانه‌های جهاد کشاورزی، بهداشت، مؤسسه استاندارد و تحقیقات صنعتی و سازمان حفاظت محیط‌زیست
۶	تدوین آیین‌نامه اجرایی کاهش آلودگی هوای هشت شهر بزرگ کشور	بند الف ماده ۶۲ قانون برنامه پنج ساله چهارم توسعه ۱۳۸۳/۷/۲۵	سازمان حفاظت محیط‌زیست، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، وزارتخانه‌های نفت، صنایع و معادن، بهداشت، راه‌و ترابری و کشور
۷	تدوین آیین‌نامه اجرایی ساماندهی سواحل کشور	تبصره ماده ۶۳ قانون برنامه پنج ساله چهارم توسعه ۱۳۸۳/۷/۲۵	سازمان حفاظت محیط‌زیست، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، وزارتخانه‌های مسکن، کشور، جهاد کشاورزی، راه و ترابری و سایر دستگاه‌های ذیربط
۸	تدوین معیارها و استانداردهای صرفه‌جویی در مصرف انرژی	بند الف ماده ۱۲۱ قانون برنامه پنج ساله چهارم توسعه ۱۳۸۳/۷/۲۵	کمیته‌ای متشکل از نمایندگان وزارتخانه‌های نیرو، نفت، مؤسسه استاندارد و تحقیقات صنعتی و سازمان حفاظت محیط‌زیست

۹	تعیین فهرست پسماندهای ویژه	تبصره ۱ ماده ۲ قانون مدیریت پسماندها ۱۳۸۳/۲/۲۰	سازمان حفاظت محیط‌زیست با همکاری دستگاه‌های ذیربط
۱۰	حفاظت و بهره‌مندی و استفاده پایدار از غارهای طبیعی ^۱	تصویب‌نامه در خصوص حفاظت و استفاده از غارهای طبیعی کشور ۱۳۸۱/۱۲/۷	کارگروه غارشناسی ایران

ب: سیاست‌های پیش‌گیری از جرائم محیط‌زیستی

در نظام حقوقی ایران علاوه بر چالش‌های فراوان در مرجع پیش‌گیری از جرائم محیط‌زیستی، در سیاست‌های اتخاذی برای پیش‌گیری از این جرائم نیز چالش وجود دارد. نخستین چالش آن است که قانون‌گذار گاه از پیش‌گیری وضعی^۲ و اجتماعی^۳ سخن گفته است، بدون این که سازوکارهای مناسب برای تحقق اهداف این مدل‌ها را فراهم آورد. برای مثال در پیش‌گیری از تخریب جنگل‌هایی که خارج از محدوده حفاظتی هستند هیچ‌گونه سازوکاری تعبیه نشده است که بتوان از ره‌گذر آن از قطع آن‌ها جلوگیری نمود. یا برای پیش‌گیری از جانوران محافظت شده، هرچند مناطقی را به عنوان زیستگاه آن‌ها در نظر گرفته است، اما در واقع تعداد اندک محیط‌بانان مجال تحقق چنین هدفی را نمی‌دهد. دوم آن که سازوکارهای پیش‌گیری از جرائم اشخاص حقوقی مشخص نیست. توضیح آن که در نظام حقوقی ایران به جز مقررات اندکی که در قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا مصوب ۱۳۷۴ در خصوص نحوه پالایش و سنجش آلودگی کارخانه‌ها در نظر گرفته شده است، مقررات قابل توجهی در خصوص سایر جرائم محیط‌زیستی این اشخاص به تصویب نرسیده است. برای مثال می‌توان به چگونگی تولید یا ورود خودروها به کشور که ممکن است به محیط‌زیست

۱. عبد‌اللهی و فریادی، پیشین، ص ۱۷۰.

۲. نوعی از پیش‌گیری غیر کیفری یا کنشی است که تأکید بر وضعیت و موقعیت، زمان و مکان وقوع جرم دارد به گونه‌ای که ارتکاب جرم برای بزهکار سخت‌تر می‌شود یا خطر شناسایی و دستگیری وی را افزایش می‌دهد (شیری، عباس، درآمدی بر پیشگیری وضعی و گونه‌های آن، اولین همایش ملی پیشگیری از جرم، ۱۳۸۷، ص ۱۳۹).

۳. پیش‌گیری اجتماعی از بزهکاری شامل مجموعه اقدام‌های پیش‌گیرنده است که به دنبال حذف یا خنثی کردن آن دسته از عواملی هستند که در تکوین جرم مؤثر بوده‌اند (نجفی ابرندآبادی، علی حسین، پیشگیری از بزهکاری و پلیس محلی، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۲۵-۲۶، ۱۳۷۸، ص ۱۳۹).

آسیب برسانند اشاره کرد. کما این که آزمایشات جدید دولت بریتانیا نشان می‌دهد که خودروهای دیزلی در طول رانندگی نسبت به آزمایشگاه‌ها آلودگی بیشتری تولید می‌کنند که بر این اساس به طور متوسط این خودروها از سال ۲۰۰۹ شش برابر بیشتر اکسیدهای نیتروژن منتشر کرده‌اند، در حالی که در سال ۲۰۱۴ بیش از نیمی از خودروهای جدید در اروپا دیزلی بوده‌اند.^۱ به همین جهت و با توجه به چالش‌هایی فراوان دیگر در عرصه پیش‌گیری از جرائم محیط‌زیستی یکی از راه‌کارهایی که می‌تواند به صورت منسجم و یکپارچه در این عرصه نقشی مثبت ایفا نماید، راه‌کار تنظیم‌گری درونی است که در ادامه مصادیق آن بیان خواهند شد.

دوم: سازوکارهای تنظیم‌گری درونی برای پیش‌گیری از جرائم محیط‌زیستی

تکنیک‌های درونی تنظیم ضمانت اجرای سخت‌نارند و در پرتو رفتارهای اخلاقی به انسجام بخشی در درون شرکت بدون آن که الزامی بر اجرای مقررات باشد صورت می‌گیرند. در تکنیک‌های درونی تنظیم باید سه مرحله را متصور بود که آن‌ها را گام به گام طی کرد. نخست اخلاق حرفه‌ای، سپس مسئولیت اجتماعی شرکت و در گام پسین حاکمیت شرکتی. این سه معیار، نظام یا سازوکار خود تنظیم‌کنندگی دارند و از بیرون، نیروی الزام‌کننده‌ای بر آن‌ها حکومت نمی‌کند. با این وجود، به جهت رعایت حجم مطالب این پژوهش فقط به دو مورد نخست، یعنی اخلاق تجاری و مسئولیت اجتماعی شرکت پرداخته خواهد شد.

الف: اخلاق تجاری

اخلاق تجاری عبارت است «علمی هنجار ساز یا نرماتیو که هدف آن شناخت و ارج نهادن و حمایت کردن از این هنجارها و اجرا کردن آن به بهترین نحو است».^۲ از این رو می‌توان عینی‌ترین حضور اخلاق در دنیای کسب و کار را کدها یا منشورهای اخلاقی دانست که به معنای «مجموعه قواعد اخلاقی در یک حرفه به خصوص یا در یک فعالیت خاص است که به

1. www.theguardian.com/environment/2016/may/08/pollutionwatch-europes-problem-diesel-cars

۲. جعفری، امین، حقوق کیفری کسب و کار، تهران، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، چاپ نخست، ۱۳۹۳، ص ۵۱.

منظور احترام به اصول اخلاقی در آن حرفه تنظیم و تدوین می‌شود»^۱.

اما پرسش آن است که کارکرد اخلاق در پیش‌گیری از جرائم محیط‌زیستی به چه نحو است. در پاسخ باید بیان داشت که اخلاق، تنظیم بخش روابط تجاری است، چنان‌که ما از آن با عنوان «پلیس روابط تجاری» یاد می‌کنیم. در حقیقت، اخلاق تجاری با کارکرد پیش‌گیری در تخلف و بی‌نظمی‌ها، به تنظیم روابط تجاری می‌پردازد. اگر بپذیریم که اخلاق بازرگانی مجموعه قواعدی برای هدایت رفتارهای تجاری است؛ وجود مجموعه اصول و ارزش‌های اخلاقی مانند «حسن نیت»، «صداقت تجاری» و «اعتماد» که حول مفاهیم بنیادین حقوق تجارت شکل گرفته‌اند، برای تنظیم روابط بازرگانی اجتناب‌ناپذیرند.

علاوه بر این اصول، منابع اخلاقی موجود در حوزه بازرگانی تحت عناوین مجموعه مقررات یا کد رفتاری^۲، منشورهای اخلاقی رفتاری^۳، وظیفه‌شناسی^۴ و... نیز منابع خصوصی حقوق در جهت پیش‌گیری از تخلفات و جرائم محسوب می‌شوند. محتوا و مفاد این منابع اخلاقی، با توجه به محیط بازرگانی و افرادی که باید آن را اجرا کنند، متفاوت است و ویژگی متمایزی برای نظم‌دهی دارد. همه آن‌ها به نوعی فقط همان حقوق و تعهدات خارجی است که به صورت ساده‌تر و خفیف‌تر ارائه می‌شود. این امر به منظور پیش‌گیری از جرم و تخلفات است، بدون آن‌که ضمانت اجرای متناسبی برای آن در نظر گرفته شده باشد. این امر، سازوکار «خود انتظام»^۵ نامیده می‌شود. چنین امری با ایجاد و تقویت سازوکارهای کنترلی نظارتی درون شرکت یا در مراودات تجاری، بیشتر و محسوس‌تر خواهد بود.

نظام خودکنترلی یا خود تنظیم‌کنندگی، ضمانت اجرای قضایی کیفری ندارد؛ بلکه ضمانت اجرای انضباطی دارد و فقط تعدادی قواعد رفتاری برای پیش‌گیری است. به همین دلیل است که بر خلاف سایر قواعد حقوقی که به علت ضمانت اجرای حقوق کیفری با نام حقوق سخت یا حقوق قوام‌یافته شناخته می‌شوند، این قواعد را «حقوق نرم» یا حقوق قوام‌نیافته^۶ می‌نامند. ضمانت اجرای قواعد اخلاقی که گاه برخی از آن‌ها بر اساس فشار سازمان-

۱. پیشین، ص ۵۱.

2. Code de conduite
3. Charte éthiques / Charte de conduite
4. Déontologie
5. Autorégulation / Auto-control
6. Droit mou / droit lou

های غیردولتی وارد شرکت‌های تجاری شده است، فقط با حسن نیت و اراده کنشگران این حوزه صورت خواهد پذیرفت.

کارکرد خود تنظیم‌کنندگی نظام اقتصادی به مدد اخلاق باعث می‌شود میان نظام حقوقی و نظام اقتصادی هم‌زیستی به وجود آید، بدون آن که این دو نظام با یکدیگر در تعارض باشند و در کار هم ایجاد اختلال کنند؛ زیرا در غیر این صورت قواعد سخت و بی‌حد و مرز حقوقی می‌تواند دائم مانند بازدارنده‌ای برای نظام کسب و کار عمل کرده و از سرعت عمل آن بکاهد، رقابت را بشکند و از اعتماد جلوگیری کند. همچنین، نظام اقتصادی بی‌نظم باعث بروز اشکالاتی در نظم عمومی، اقتصادی و اجتماعی خواهد شد و می‌تواند اصول و قواعد حقوقی را زیر پا نهد.

نظام خود تنظیم‌کنندگی، سازنده حقوق نرم است که با تنظیم نظام حقوقی که حول محور حقوق سخت گرد آمده، استحکام می‌بخشد. لذا کارکرد اخلاق در حوزه اقتصادی، ساز و کار تنظیم‌کنندگی با ضمانت اجرای ساده است. به همین منظور است برخی از نویسندگان، رعایت قواعد کلی حقوقی را با توجه به قواعد رفتاری یا حقوق قوام‌نیافته، گونه‌ای «قراردادی کردن حقوق کیفری» می‌دانند. با توجه به این قراردادهای داخلی، از جمله منشورهای اخلاقی، قواعد رفتاری و... است که نقش آفرینان عرصه تجارت و صاحبان حِرَف، مشمول ضمانت اجراهای کیفری نمی‌شوند. اگر هدف اساسی منشورهای اخلاقی و نظام‌های قواعد رفتاری، پیش‌گیری از هرگونه بی‌نظمی و درنهایت ارتکاب جرم باشد و به عبارت دیگر، قواعد اخلاقی داخلی، وسیله‌ای برای اجتناب از ضمانت اجراهای کیفری باشد؛ با این حال، حقوق کیفری با حضور اخلاق به طور کامل از صحنه بازرگانی و تجاری کنار گذاشته شده و هنوز جایگاه خود را به عنوان «تنظیم‌کننده خارجی» روابط بزرگانی حفظ کرده است. بدین - سان برای نمونه می‌توان از حضور اخلاق برای پیش‌گیری از جرائم محیط‌زیستی در شرکت تالس در فرانسه و جامعه مهندسان مشاور ایران اشاره کرد.

۱- شرکت تالس و محیط‌زیست

امروزه بیش از پیش پدیده اخلاق‌گرایی در شرکت‌های بزرگ تجاری مورد توجه قرار می‌گیرد. در اصل، قانون مدونی برای الزام شرکت‌های بزرگ به رفتار اخلاقی وجود ندارد و این خود شرکت‌ها هستند که سعی می‌نمایند برخی اقدامات و رفتارها را که به نظر آن‌ها جنبه

اخلاقی دارد در دستور کار خود قرار دهند. این مورد، بیشتر به مشغول شدن ذمه شرکت تجاری بر مبنای مسئولیت مدنی در مورد مسائلی خاص مربوط است. این مسائل خاص، بیشتر حول محورهای است که دولت‌ها نیز در سیاست‌های کلان خود به آن می‌پردازند که یکی از مهم‌ترین این مسائل محیط‌زیست است. شرکت تالس فرانسه، که تا ۵ دسامبر ۲۰۰۰، تامسون - CSF نامیده می‌شد، شرکت عظیم الکترونیکی فرانسوی است که متخصص در هوا فضا، تجهیزات دفاعی و تکنولوژی اطلاعاتی و ارتباطی می‌باشد. این شرکت که در ۵۰ کشور حضور داشته و ۶۸ هزار کارمند دارد، پیش‌رو در سیستم‌های اطلاعات حساس در بازار هوا فضا، فضا، تجهیزات دفاعی و امنیتی است. این شرکت بازرگانی برای تنظیم مناسبات تجاری خود، از هر ظرفیتی بهره می‌برد که یکی از آن‌ها کد اخلاقی است.

شرکت تالس در سال ۲۰۰۱ کد داخلی اخلاق را تدوین نمود که در آن بهترین عملکرد اخلاقی را در نظر گرفته است. چنانچه خود شرکت اعلام می‌نماید «کد اخلاق حاصل تلاش پی‌گیر اندیشه، مطالعه، تحلیل و تصویب است». این کد که در سال ۲۰۰۷ روز آمد شد به همه زبان‌هایی که در آن شرکت حضور دارد ترجمه شده و در اختیار کارکنان آن شرکت قرار گرفته است. در راستای تضمین این اهداف، ساختاری ویژه در شرکت تشکیل شده است. این ساختار ویژه، کمیته اخلاق و تعهدات شرکت است. این کمیته تعریف و اجرای سیاست گروه تالس را در مورد اخلاق و تعهدات شرکت به عهده می‌گیرد. در صورتی که کمیته گزارشی بر عدم رعایت قواعد اخلاق تجاری دریافت نماید، تحقیقاتی را در این زمینه به عهده خواهد گرفت. هم‌چنین کمیته دارای ضمانت اجرای کیفری در صورت عدم رعایت کد اخلاق است. انعکاس این مجموعه قواعد رفتاری در مجموعه‌ای است تحت عنوان «گزارش مسئولیت شرکت»، که همه فعالیت‌های صورت گرفته در چارچوب مسئولیت شرکت، را منتشر کرده و در دسترس همگان قرار داده است. برای شرکت تالس، عمل به تعهدات اخلاقی شرکت با عنوان «مسئولیت شرکت» نام برده می‌شود که میزان تعلق خاطر آن را (هر چند در ظاهر) به مجموعه قواعد رفتاری (کد اخلاق) نشان می‌دهد. این - به ظاهر مسئولیت شرکت، در حقیقت مجموعه اقداماتی است که شرکت تالس مبتکرانه و بدون آن که تعهد و یا فشار خارجی آن را ملزم بنماید، اتخاذ نموده و در مورد مسائل مهمی، به ویژه اقتصادی، محیط‌زیستی و اجتماعی خود را ملزم می‌نماید. این الزام خود به خود (و به صورت یک حرکت و رفتار اخلاقی) صورت می‌گیرد.

«گزارش تعهدات» برای شرکت در عمل، «انتقال مسئولیت» است. مسئولیتی که به شرکت محول گردیده و در واقع همان تعریف نمودن شرکت از استانداردها، اقدامات و قواعد ویژه است. بدین گونه که قواعد و قوانینی که در خارج از شرکت وجود داشته توسط شرکت درونی شده، تکمیل یافته و به آن جنبه عملی داده شده است و حتی در مواردی به تعریف و تعیین مصادیق و جنبه‌های آن می‌پردازد.

در کد اخلاق تنها نباید به روابط میان انسان‌ها در حوزه تجاری و کاری اندیشید بلکه محیط‌زیست پیرامون آن شرکت نیز اهمیت خاصی دارد. این موضوع با توجه به مشکلات محیط‌زیستی سال‌های اخیر بیش از پیش به دغدغه‌ای برای کشورهای دنیا تبدیل شده است. بسیاری از شرکت‌ها در دورنمای فعالیت‌های خود به مسئله محیط‌زیستی به طور خاص توجه کرده‌اند. درباره محیط‌زیست تالس به این نکته اذعان می‌کند که فعالیت‌های گروه اغلب آلودگی محیط‌زیستی کمی دارد، زیرا شرکت سیاستی را در پیش گرفته که به حمایت و حفاظت محیط زیست بینجامد. شرکت تالس چندین سال است که در جهت محدود کردن آسیب‌های بهداشتی و زیست محیطی تلاش می‌کند.

شرکت تالس پیشاهنگ تعهدات ویژه‌ای در چارچوب سیاست محیط‌زیستی است. این سیاست، متعهد کردن همه کارکنان شرکت درباره موضوع ویژه و حساس حفاظت از محیط‌زیست به منظور تسلط یافتن بر مخاطرات پیش‌روست. این سیاست با سیستمی تحت عنوان «سیستم مدیریت محیط‌زیستی»^۱ گره خورده که وظیفه تطابق مقررات و تکنیک‌های نصب وسایل و تأسیسات در تمام گروه و کنترل و تسلط بر مخاطرات را بر عهده دارد و از سیاست‌های توسعه و بهبود دنباله روی می‌کند. به این منظور، تالس در مرحله نخست قوانین و مقررات تمام کشورهای را که در آن حضور دارد، درباره حفاظت محیط‌زیست گردآوری کرده و پس از آن، در مرحله دوم که مرحله کنترل و مدیریت مخاطرات محیط‌زیستی است، تلاش می‌کند تا به منظور کاهش مخاطرات در مسائل حساس و تنظیمات و استقرار کارخانه‌های خود بر حسب استانداردهای ملی و بین‌المللی حقوق محیط‌زیست عمل کند.^۲ محورهایی که در حال حاضر از اهمیت فزاینده‌تری نسبت به دیگران برخوردار است عبارتند از:

1. Système de Management Environnemental (SME)

۲. جعفری، امین، اخلاق تجاری و حقوق کیفری اقتصادی، پژوهشنامه حقوق کیفری، شماره ۲، ۱۳۸۹، ص ۲۲.

۱- مسئله آزیست^۱ ۲- تعویض برج‌های خنک‌کننده آب^۲ با سیستم‌های هوا^۳ - تحقق نظارت‌هایی بر انرژی در سایت‌های پرجمعیت انسانی^۴ - مدیریت و کنترل مخاطرات محیط‌زیستی دیگر و مخاطرات حاصل از فعالیت کارخانه‌های شرکت. همچنین برای مقابله با تهدید سلامت کارکنان و کارمندان و به ویژه کارگرانی که در کارخانه کار می‌کنند سیستم‌های نظارتی خاصی متشکل از متخصصان بهداشت تعبیه شده تا بدین طریق اثرات زیان‌بار بر سلامت افراد در معرض خطر را کاهش دهند^۳.

۲- جامعه مهندسان مشاور ایران و محیط‌زیست

در بخش نخست آیین‌نامه اخلاق حرفه‌ای مهندسان مشاور مصوب ۱۳۸۴ در قسمت ارزش‌ها، علاوه بر ارزش‌هایی چون صداقت، درستکاری، بی‌طرفی و امانت‌داری به پای‌بندی به منافع ملی و محیط‌زیست به عنوان یکی از مهم‌ترین ارزش‌ها تأکید شده است. در بخش دوم این آیین‌نامه که به اصول، معیارها و دستورات اخلاقی مرتبط با منافع ملی محیط‌زیست و فرهنگ اختصاص داده شده آمده است در سه قسمت اصل بنیادین، معیارهای اخلاقی و دستورات اخلاقی به مسائل محیط‌زیستی توجه شده است.

نخست در قسمت اصل بنیادین آمده است: «مهندسان مشاور باید در فعالیت‌های حرفه‌ای خود همیشه منافع ملی را در اولویت قرار داده و حفظ محیط‌زیست و میراث فرهنگی را مورد توجه قرار دهند». در قسمت معیارهای اخلاقی بیان شده است که: «مهندسان مشاور معتقدند که تصمیمات و عملکرد آن‌ها بر زندگی، سلامت، بهداشت، رفاه، منافع ملی و شرایط زیست-محیطی کشور دارای تأثیرات گسترده و طولانی خواهد بود. به همین دلیل خود را موظف

۱. پشم شیشه صنعتی که خطر فراوانی برای سلامتی انسان دارد.

2. Tours aéroréfrigérants

۳. از دیگر حوزه‌های وابسته به محیط‌زیست که دغدغه شرکت محسوب می‌شود، می‌توان به نکات زیر اشاره کرد: در حوزه آب سیاست کلی در جهت استفاده بهینه بوده است. در این زمینه، برنامه وسیعی در سال ۲۰۰۰ برای کاهش مصرف آب در کل گروه صورت گرفته و تالس در سال ۲۰۰۵ به این نتیجه نائل شده است: «کمتر از یک میلیون متر مکعب در کشور فرانسه و کمتر از دو میلیون متر مکعب در دنیا». در حوزه انرژی، می‌توان به نفت و گاز اشاره کرد که تالس تلاش خود را برای کاهش مصرف آن از چند سال پیش آغاز کرده و در سال ۲۰۰۶، این گروه توانسته با سیاست‌های خود ۴٪ از مصرف انرژی را کاهش دهد. در نهایت، برای تعهد شرکت در زمینه پیشگیری از تغییرات آب‌وهوا، گروه تالس، تدابیر ویژه‌ای را مدنظر قرار داده چنانچه با تلاش‌های این شرکت، صدور گاز دی‌اکسید کربن (CO₂) به طور چشم‌گیری کاهش پیدا کرده است.

می‌دانند اثرات نامطلوب ناشی از اجرای طرح‌های محوله و اتلاف منابع را به حداقل ممکن تقلیل داده و همواره استفاده بهینه از منابع را مدنظر داشته باشند».

سرانجام در قسمت سوم در خصوص دستورات اخلاقی آمده است: «مهندسان مشاور در راستای انجام تعهد اخلاقی خود در رابطه با منافع عموم در انجام خدمات حرفه‌ای، باید قبل از ارائه طرح‌ها و پروژه‌ها برای تصویب از رعایت استانداردهای متداول فنی و حرفه‌ای و همین‌طور رعایت اصول مدیریت کیفیت اطمینان حاصل نمایند. مهندسان مشاور در صورت مشاهده مواردی در طرح‌ها و پروژه‌ها که منافع عموم و سلامت محیط‌زیست را به مخاطره خواهد انداخت، باید جامعه را در جریان بگذارند. چنانچه مهندسان مشاور در انجام مطالعات حرفه‌ای خود و یا در حین اجرای یک طرح یا پروژه به این نتیجه برسند که: الف: ادامه یا اجرای آن طرح یا پروژه مغایر با منافع ملی است، یا ب: کارفرما تصمیمی مغایر با منافع ملی و سلامت محیط‌زیست اتخاذ کرده است، ابتدا باید کارفرما را از عواقب آن تصمیم آگاه کرده و در صورت عدم پذیرش آن از جانب کارفرما، مورد را به جامعه مهندسان مشاور ایران اطلاع داده و طبق نظر جامعه اقدام نماید».

بنابراین اخلاق را می‌توان از دو سو در حوزه پیش‌گیری از جرائم محیط‌زیستی نیز به کار بست. از یک سو می‌توان در حرفه‌های خاصی مانند وکالت، پزشکی، بانک‌داری، حسابرسی و... مقرراتی را وضع نمود که صاحبان این حرف را ملزم و یا حتی تشویق به حمایت از محیط‌زیست نمایند، هر چند که از اساس ارتکاب رفتارهای معارض با محیط‌زیست هیچ ارتباطی با مشاغل آن‌ها نداشته باشد؛ و از دیگر سو این مقررات را به صورت الزامی در مورد کارخانه‌هایی به کار بست که فعالیت آن‌ها به طور مستقیم و بالقوه احتمال آسیب رساندن به محیط‌زیست را دارد، تا از این‌رو از آسیب‌های احتمالی پیش‌گیری کرد.

ب: مسؤولیت اجتماعی شرکت

مسؤولیت اجتماعی شرکت^۱ که از تعریفی مدیریتی برخوردار است، عبارت است از «مجموعه ترتیب‌های اتخاذ شده توسط شرکت برای اجرای فعالیت‌های خود به طور پایدار در زمینه اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی». به عبارتی دیگر مسؤولیت اجتماعی شرکت به معنای: «دیدگاه شرکت و نقش آن در جامعه که مسؤولیت را در زندگی اجتماعی میان دیگر

شرکت‌ها تقبل کرده و در راستای این اهداف مسئولیت‌پذیری را نیز دنبال کند. در کنار این مجموعه فعالیت‌ها، وظیفه افزایش سود و وظایف دیگری نیز نسبت به ذی‌نفعان شرکت (داخلی و خارجی) به عهده دارد^۱ می‌باشد. در مجموع نقش اجتماعی شرکت به دنبال تلاش برای مسئولیت‌پذیری، فراتر از جستجوی سود بیشتر برای حرکت‌های طرفدار اجتماعی، شناخته می‌شود. به نظر می‌رسد در این خصوص، شرکت به بعد توسعه پایدار^۲ بیشتر توجه دارد تا توسعه اقتصادی و افزایش سود. از این رو برخی، بی‌آن که به پایداری در توسعه اجتماعی^۳ و شرکت اهمیت دهند، مسئولیت اجتماعی شرکت را مانع و حتی ضربه‌ای در سرمایه‌گذاری در دنیای مالی می‌دانند^۴.

چارچوب فعالیت مسئولیت اجتماعی شرکت از چهار بخش تشکیل می‌گردد: نخست زندگی اقتصادی شرکت: روابط تجاری با مشتریان، تولید و توزیع کنندگان؛ گزارش‌دهی به سهام‌داران و نظام مالیات. دوم زندگی اجتماعی شرکت: شرایط کاری هم‌کاران، سیاست‌های اطلاع‌رسانی، شکل‌گیری شرکت، نظام سوددهی سهام و پاداش‌دهی مدیران. سوم محیط-زیست: شرایط و محیط فعالیت شرکت، شرایط و روش‌های حمل و نقل محصولات شرکت، چگونگی استفاده از محصولات شرکت و جهت استفاده از آن و چهارم نیز زندگی مدنی شرکت: رابطه و چگونگی آن با عناصر جوامع مدنی و نمایندگان آن‌ها مانند نهادهای عمومی، سندیکاها، سازمان‌ها و سازمان‌های غیردولتی^۵.

در حوزه اتحادیه اروپا، مسئولیت اجتماعی شرکت این‌گونه تعریف می‌شود: «مفهومی که در آن شرکت‌ها در روابط با دیگر ذی‌نفعان، دغدغه‌های اجتماعی، محیط‌زیستی و اقتصادی را به طور ارادی در فعالیت تجاری خود دخیل می‌کنند»^۶. با توجه به گرایش بیش از حدی که در اتحادیه اروپا نسبت به مسائل محیط‌زیست و حفاظت از آن وجود دارد، برخی تعریف اروپایی مسئولیت

1. Werther, William B; Chandler, David, Strategic corporate social responsibility: stakeholders in a global environment, Published in Los Angeles by SAGE, 2011, p 213.

2. Sustainability

3. Sustainable development

4. Wes Selke. (Investment Manager in Good Capital). The emergence of social ventures. SF Venture Summit. March 24th 2011. Hult Venture Group. San Francisco, USA, p 15.

5. Guide du-responsable hygiène, sécuritée environnement. Partie 1, Organiseruneveilleréglementaire, Thème 115, La responsabilité sociétale des entreprises (RSE). Lamyline 2013, p 115.

6. Commission Green Paper 2001 "Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility". http://es.europa.eu/enterprise/policies/sustainable-business/corporate-social-responsibility/index_en.htm. site consulte le 28 avril 2013.

اجتماعی شرکت را تنها در چارچوب محیط‌زیست محدود می‌کنند. با این حال مسؤولیت اجتماعی شرکت مجموعه ترتیب‌های اتخاذ شده توسط شرکت برای ایجاد فعالیت‌های خود به طور پایدار در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی و محیط‌زیستی می‌باشد. در این راستا، مفهوم مسؤولیت اجتماعی شرکت نه تنها اقدامات و فعالیت‌های تجاری شرکت را اخلاقی و قاعده‌مند می‌نماید بلکه رفتار هر کارمند را نیز اصلاح کرده و او را ملزم به رعایت اخلاق می‌کند. هم‌چنین در عمل، مسؤولیت اجتماعی شرکت در کدهای اخلاقی و حرفه‌ای هر شرکت منعکس شده است. از این رو قوانین، مسؤولیت اجتماعی شرکت را با الزام به ارائه اطلاعات پیش‌بینی می‌کنند. مهم‌ترین این اطلاعات در عرصه محیط‌زیست را می‌توان موارد زیر دانست:

۱- سیاست‌های کلی در موضوع محیط‌زیست (ساختار شرکت برای درک مسائل محیط‌زیستی و در صورت مقتضی، ارزیابی و ارائه گواهی در زمینه محیط‌زیست، اقدامات آموزشی و اطلاع‌رسانی به کارمندان در زمینه حفاظت از محیط‌زیست، اقدامات صورت گرفته در جهت پیش‌گیری از مخاطرات محیط‌زیستی و انواع آلودگی). ۲- آلودگی و مدیریت دفع زباله‌ها (اقدامات پیش‌گیرانه، کاهش و بازسازی ضایعات در هوا، آب و خاک که به شدت محیط‌زیست را تحت تأثیر قرار می‌دهد، اقدامات پیش‌گیرانه، بازیافتی و محدودکننده زباله، لحاظ کردن آلودگی صوتی و دیگر اشکال آلودگی که مختص فعالیت شرکت باشد). ۳- استفاده پایدار از منابع (مصرف و تأمین آب با توجه به مشکلات محلی - مصرف منابع ابتدایی و تصمیمات اخذ شده برای اصلاح کارایی در استفاده از آن‌ها، مصرف انرژی و اقدامات انجام شده برای افزایش کارایی انرژی و ارجاع به انرژی‌های تجدیدشدنی). ۴- تغییرات آب-وهوایی (ضایعات گاز و تأثیرات گلخانه‌ای)^۱. ۵- حفاظت از تنوع‌زیستی (اقدامات صورت

۱- به معنی جزئی از اجزای آتمسفر است که طبیعی و ناشی از فعالیت بشر بوده و تشعشع مادون قرمز را جذب و دوباره منتشر می‌نماید. یکی از آثار مهم آلودگی در هوا که در اثر انتشار گازهای گلخانه‌ای^۱ به وجود می‌آید تغییر در آب‌وهوا است. به موجب ماده ۱ کنوانسیون تغییرات آب‌وهوایی این پدیده به معنای «تغییری در آب‌وهواست که به صورت مستقیم یا غیرمستقیم ناشی از فعالیت‌های بشری است که باعث متغییر نمودن جو جهان شده و جدا از تغییرات طبیعی آب-وهواست که در دوره‌های زمانی مختلف پدید می‌آید». هم‌چنین به موجب همین ماده اثرهای این تغییر را می‌توان در تغییر در محیط فیزیکی یا زندگی گیاهی و جانوری و زندگی بشر دانست. به دیگر سخن از پیامدهای مستقیم تغییرات آب-وهوایی می‌توان به خشک‌سالی، طوفان‌های دریایی سهمگین مانند سونامی، بالا آمدن سطح آب دریاها، کاهش منابع آب شیرین، گرم شدن هوا، آتش‌سوزی جنگل‌ها، بیابان‌زایی، افزایش بیماری‌های متعلق به مناطق گرم نظیر مالاریا اشاره کرد (عبداللهی، محسن، تغییرات آب‌وهوایی: تأملی بر راهبردها و تدابیر حقوقی سازمان ملل متحد»، فصلنامه حقوق، دوره ۴۰، شماره ۱، ۱۳۸۹، ص ۹۹).

گرفته برای حفاظت یا توسعه تنوع‌زیستی).

شرکت با ابعاد ملی و بین‌المللی که می‌خواهد در بطن خود اصول ارادی راهبری را پیاده و اجرا کند باید برخی اصول و منابع بین‌المللی را به عنوان مرجع مدنظر قرار دهد. توجه به این اصول و منابع باعث می‌شود که هنجارهای اجتماعی در چارچوب شرکت‌ها استاندارد و جهانی شود. امروزه در واقع روش‌های نوین ارزیابی و راهبری شرکت‌ها در راستای استانداردهای جهانی نتیجه فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی شرکت‌هاست. استانداردسازی ارزش‌های مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها دنباله روی وحدت ارزش‌ها در دنیای تجاری مالی است. این استانداردسازی از راه‌های خاص امکان‌پذیر است. در این زمینه می‌توان فهرستی را از سازمان‌های ملی و بین‌المللی را نام برد که هدف آن‌ها استاندارد کردن ارزش‌های اجتماعی شرکت است. در این خصوص به طور خاص به نقش دو استاندارد ایزو و اصول اکواتور در پیش‌گیری از جرائم و آسیب‌های محیط‌زیستی پرداخته خواهد شد.

۱- ایزو ۲۶۰۰۰ و ارزش‌های مسئولیت اجتماعی شرکت

سازمان جهانی استانداردسازی ایزو به عنوان بزرگ‌ترین نهاد در حوزه استاندارد با ۱۸۵۰۰ انتشار در ۱۶۰ کشور در حیطه مسئولیت اجتماعی شرکت نیز وارد شده است. توصیه‌های ایزو ۲۶۰۰۰ هزار که در اول نوامبر ۲۰۱۰ منتشر شد سازمان‌ها و شرکت‌ها را تشویق می‌کند که مسائل و مشکلات اجرایی مسئولیت اجتماعی را با دیگر سازمان‌های بین‌المللی مطرح نمایند و توضیح دهند که چه اقداماتی را در پرتو مسائل اجتماعی و محیط‌زیستی برای رفع آن انجام داده‌اند. یکی از ارزش‌های کلیدی شش‌گانه ایزو ۲۶۰۰۰ محیط‌زیست است. اجرای اصول ایزو در دو سطح داخلی و خارجی است. مرحله استفاده و اجرای داخلی همان پیاده‌سازی اصول پیش‌بینی شده مسئولیت اجتماعی در سازمان‌ها یا شرکت است. به این منظور ایزو ابزار کنترلی ابزار مساله را طراحی نموده است که از طریق آن می‌توان حوزه‌هایی که در آن سازمان یا شرکت به طور مؤثر امکان پیشرفت مطلوب‌تری را برای جامعه داشته باشد انتخاب و اولویت‌بندی می‌کند. مسایل اساسی این ابزار که به صورت پرسش مطرح می‌شوند در حوزه محیط‌زیست عبارتند از: موضوع اصلی اجتماعی مانند محیط‌زیست که شرکت یا سازمان تمایل به ورود در آن دارد آیا مرتبط با زمینه فعالیت شرکت یا سازمان است، سازمان یا

شرکت چه اهمی برای مواجهه با موضوع پیش‌گیری از جرایم محیط‌زیستی دارد، سازمان یا شرکت می‌تواند چه نوع فعالیتی در پیش‌گیری از جرائم محیط‌زیستی انجام دهد و... اجرای خارجی ایزو ۲۶۰۰۰ به عنوان مرحله‌ای پس از اجرای داخلی برای تشویق دیگر سازمان‌ها در استفاده از توصیه‌های این استاندارد است. پس از این دو مرحله است که شرکت رسماً اعلام می‌کند از توصیه‌های ایزو ۲۶۰۰۰ در راستای مسؤلیت اجتماعی شرکت تبعیت می‌کند همچنین شرکتی که از هنجارهای ایزو به عنوان اصول بین‌المللی استفاده می‌کند می‌تواند نشان دهد که: «سازمان یا شرکت هنجارهای مذکور در ایزو ۲۶۰۰۰ را به عنوان راهنما برای درونی کردن مسؤلیت اجتماعی در ارزش‌ها و اقداماتش استفاده کرده است». در این خصوص می‌توان مسؤلیت اجتماعی شرکت را به عنوان نمونه در دو عرصه خودروسازی و محصولات غذایی - بهداشتی نظاره‌گر بود.

۱-۱- شرکت‌های خودروسازی

در این خصوص می‌توان شرکت‌های تویوتا و جنرال موتورز را به عنوان نمونه‌های خارجی و ایران خودرو و سایپا را به عنوان مصادیق داخلی بیان کرد.

۱-۱-۱- تویوتا

شرکت تویوتا به عنوان برندی که همواره دغدغه حفاظت از محیط‌زیست را دارد، با اصل هدایت‌گر خود با عنوان «تجارات ما، تولید محصولات ایمن و پاک با هدف بالا بردن کیفیت زندگی ارائه می‌کند» در ژانویه ۱۹۹۲ و شعار «کار امروز، لبخند فردا: از طریق به کارگیری رقابت صحیح و نوآوری» در آوریل ۲۰۱۴ اقدامات مثبتی را در زمینه این هدف انجام داده است. بر این اساس، شرکت تویوتا اقدام مهمی را در زمینه کاهش خودروهای بنزینی و دیزلی و افزایش خودروهای اقتصادی (اکو)^۱ شامل خودروهای هیبریدی شارژی^۲، خودروهای الکتریکی^۳ و خودروهای پیل سوختی^۴ انجام داد. به همین جهت در دسامبر ۱۹۹۷، تویوتا

1. ECO-cars: is a Device that Allow us to Decrease Fuel Consumption, Reducing Greenhouse Emissions and at the Same Time increase Life Expectancy and power of any Combustion Engine (Cars, Motorcycles, Trucks, Buses, Machinery, Boats, Generators...)

2. Plug-in Hybrid Vehicle (PHV)

3. Electric Vehicle (EV)

4. Fuel Cell Vehicle (FCV)

اولین خودروی هیبریدی جهان به نام پریوس^۱ را عرضه کرد. شرکت تویوتا با اعتقاد بر اینکه گسترش خودروهای اقتصادی برای محیط‌زیست و طبیعت سودمند است، تمرکز ویژه‌ای بر روی خودروهای هیبریدی داشته است و فروش بیش از ۶ میلیون دستگاه خودروی هیبریدی در مجموع تا دسامبر ۲۰۱۳ میلادی مؤید این رویکرد شرکت تویوتا است.

روند تولید خودروی هیبریدی در شرکت تویوتا نشان می‌دهد این شرکت طی سال‌های ۱۹۹۷ تا ۲۰۰۷ میلادی پس از ۱۱۷ ماه (نزدیک به ۱۰ سال) توانست به مجموع فروش یک میلیون دستگاه خودروی هیبریدی در ماه می ۲۰۰۷ میلادی دست یابد و در این مدت تقاضا برای خودروهای هیبریدی شتاب خوبی پیدا کرد. در ادامه این روند حجم تولید خودروهای هیبریدی در فواصل زمانی کمتری با رشد بیشتری همراه شده است به گونه‌ای که در فاصله سال‌های اواسط ۲۰۰۷ تا اواخر ۲۰۰۹ میلادی با گذشت ۲۷ ماه تولید خودروی هیبریدی تویوتا به دو برابر معادل ۲ میلیون دستگاه افزایش پیدا کرد. این روند تولید در سال‌های اخیر با شتاب زیادی همراه بوده است به گونه‌ای که تویوتا پس از عبور از رکورد چهار میلیون دستگاه در آوریل ۲۰۱۲ میلادی، تنها با گذشت ۱۱ ماه توانست در مارس ۲۰۱۳ میلادی رکورد پنج میلیون و تنها پس از گذشت ۹ ماه دیگر در دسامبر ۲۰۱۳ میلادی توانست رکورد مجموع فروش ۶ میلیون دستگاه خودروی هیبریدی را به خود اختصاص دهد. در سال‌های ۲۰۱۲ و ۲۰۱۳ میلادی شرکت تویوتا با تولید سالیانه بیش از یک میلیون دستگاه خودروی هیبریدی از بالاترین جایگاه در بین برندهای معتبر خودروسازی جهان برخوردار است.^۲

علاوه بر این، تویوتا درصدد است تا خودروهای با پیل سوختی را نیز جایگزین خوردهای بنزینی کند. خودروهای پیل سوختی با موتوری که توان آن از طریق واکنش شیمیایی بین هیدروژن و اکسیژن در یک سلول سوختی تولید می‌شود، کار می‌کنند. تنها خروجی خودروی پیل سوختی در عمل بخار آب است. بنابراین در خودروهای پیل سوختی هیچ کدام از ذرات مضر مانند دی‌اکسید کربن (CO₂) که باعث گرم شدن کره زمین یا دی‌اکسید گوگرد (SO₂) و منواکسید نیتروژن (NO_x) که باعث آلودگی اتمسفر می‌شود؛ تولید نمی‌شود.

1. Prius

۲. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، استراتژی برندهای معتبر خودروسازی جهان (تجربه‌ای برای شرایط پسا تحریم و برنامه ششم توسعه)، کد موضوعی ۳۱۰، شماره مسلسل ۱۴۳۸۱، ۱۳۹۴، صص ۳ و ۵.

به عبارت دیگر، رانندگی با خودروی پیل سوختی همراه با آلودگی صفر است و این نوع خودروها می‌توانند به راحتی سوخت‌گیری مجدد کنند. تویوتا با بیش از دو دهه فعالیت و تجربه با خودروهای پیل سوختی، که شروع این فرآیند از سال ۱۹۹۲ و با ارائه مدل خودروی هیبریدی پیل سوختی آغاز شد؛ توانست اولین خودروی شاسی بلند پیل سوختی در جهان را در دسامبر ۲۰۰۲ میلادی به صورت محدود در ژاپن و آمریکا عرضه کند. تویوتا به پیشرفت‌های زیادی در زمینه تولید خودروهای پیل سوختی دست یافته که از آن جمله تولید مخازن با فشار بالای هیدروژن است.^۱

۱-۲-۱- جنرال موتورز

همان‌گونه که در گزارش سالیانه شرکت جنرال موتورز برای سال ۲۰۱۴ میلادی عنوان شده است می‌توان برنامه آینده این شرکت را در سه حوزه اصلی راحتی، ایمنی و سازگاری با محیط‌زیست تقسیم‌بندی کرد. شرکت جنرال موتورز مصمم است تا در جهت داشتن محیط سالم و بدون آلودگی، به مسیر خود در جهت توسعه و گسترش مرزهای بدون آلاینده‌گی ادامه دهد؛ در این راستا، تکنولوژی خودروی الکتریکی با مدل‌های جدید مانند نسل بعدی چوی ولت^۲ و همه خودروهای جدید نسل بعدی برگرفته از خودروی الکتریکی بلت^۳ در حال پیگیری و آماده‌سازی برای ارائه به بازار هستند. در سال ۲۰۱۵ مدل برگرفته از خودروی الکتریکی بلت رونمایی شد که این خودرو قابلیت طی مسافت ۲۰۰ مایل (تقریباً ۳۲۱ کیلومتر) در یک شارژ را دارد. با این کار تقریباً گام مهمی در جهت استفاده بیشتر از خودروی الکتریکی (با توجه به ضعف این خودروها در طی مسافت در هر شارژ) برداشته شد.^۴

۱-۳-۱- ایران خودرو

شرکت ایران خودرو که بزرگ‌ترین تولیدکننده خودرو در خاورمیانه است نیز در راستای مسئولیت اجتماعی شرکت فعالیت‌هایی را انجام داده است. این شرکت برای نیل به اهداف خود کمیته عالی مسئولیت اجتماعی شرکت را تشکیل داده است که طبق آن کارگروه‌هایی

۱. پیشین، ص ۸.

2. Chevy Volt
3. Bolt EV

۴. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، پیشین، ص ۱۰.

برای تخصصی شدن این مسئولیت به وجود آمده است که عبارتند از: کارگروه راهبری، کارگروه بازار صنعت، کارگروه محیط کار و کارکنان، کارگروه جامعه و کارگروه محیط-زیست. وظیفه اصلی کارگروه محیط‌زیست، انجام هماهنگی‌های لازم در جهت اجرای برنامه-هایی در قبال کاهش آثار زیان‌بار و آلاینده‌گی‌های، فناوری‌های سازمان و محصولات بر محیط‌زیست، مصرف صحیح حامل‌های انرژی، کاهش ضایعات فرآیندی و بازیافت آن و بکارگیری فناوری‌های سبز است.^۱

۱-۱-۴- سایپا

علاوه بر این شرکت خودرو سازی سایپا نیز در این زمینه فعال بوده و در پرتو مسئولیت اجتماعی شرکت اقداماتی را انجام داده است. مهم‌ترین اقدام در این خصوص، استراتژی کلان محیط‌زیستی گروه در قالب یک برنامه ده ساله تحت عنوان «برنامه سبز گروه خودرو سازی سایپا ۱۳۹۵-۱۴۰۴» با رویکرد استراتژیک «مدیریت سبز؛ تولید پاک و کم کربن» است که در پرتو آن اهدافی مانند موارد زیر در نظر گرفته شده است: توسعه زیرساخت‌های محیط-زیستی با رویکرد مصرف بهینه منابع و انرژی و اقدامات سازگار با محیط‌زیست در سه حوزه زنجیره تأمین، فرایندهای تولید و پشتیبانی تولید و محصولات و خدمات پس از فروش؛ توسعه ارتباطات درون و برون‌سازمانی با ذی‌نفعان و سازمان‌های تأثیرگذار و تأثیرپذیر و ارتقا جایگاه برند محیط‌زیستی سایپا و ایجاد تصور مثبت در جامعه از منظر اقدامات محیط‌زیستی.^۲

۱-۲- محصولات غذایی - بهداشتی

نمونه شرکت‌های فعال در این زمینه شرکت‌های پگاه و گلرنگ هستند.

۱-۲-۱- شرکت پگاه

شرکت پگاه که در زمینه مواد لبنی فعالیت می‌کند، در راستای مسئولیت اجتماعی شرکت توجه ویژه‌ای به محیط‌زیست داشته است. یکی از مهم‌ترین اقدامات این شرکت، تولید ظروف زیست تجزیه پذیر است که قابلیت آن را دارند که علاوه بر نداشتن اثر سوء بر مواد

1. www.donyayekhodro.com
2. www.saipayadak.org/home/-/tagged_content/j8fc/id/8047291

لبنی، ظرف دو سال در طبیعت تجزیه شوند. از دیگر اقدامات می‌توان به مدیریت علمی پسماندها به شیوه بهداشتی و مصرف بهینه حامل‌های انرژی توسط این شرکت اشاره کرد.

۱-۲-۲- شرکت گلرنگ

شرکت گلرنگ که اغلب فعالیت‌های آن در زمینه محصولات شوینده و آرایشی - بهداشتی است یکی از شرکت‌هایی است که توجه شایانی به حفظ محیط‌زیست از ره‌گذر مسؤلیت اجتماعی شرکت داشته است. شرکت گلرنگ در راستای مسؤلیت اجتماعی شرکت دو اقدام مهم را در عرصه حفظ محیط‌زیست انجام داده است. نخست نصب سیستم پایش آنلاین (online monitoring) بر روی استک بگ فیلتر پلنت تولید پودر شوینده در سال ۱۳۹۳ و دوم تهیه و اجرای سیستم مدیریت محیط‌زیست (ems). در راستای سیستم مدیریت محیط‌زیست، شرکت، چهار اقدام اساسی را انجام داده است. نخست در خصوص انتشار گازهای گلخانه‌ای، سیستم پایش کنترل آلودگی را نصب و راه‌اندازی کرده است که می‌تواند نقش مهمی در کاهش این گازها داشته باشد. دوم، در خصوص پسماندها، اقدام به راه‌اندازی سیستم بازیافت مواد و پساب خروجی واحدهای تولیدی نموده است که بر اساس آن کلیه ضایعات پودری پلنت پور مجدد در فرایند استفاده قرار می‌گیرند، ضایعات کارتن توسط دستگاه پرس کارتن مجدد قابل بهره‌برداری هستند، پساب خروجی واحد تولید پودر از طریق سیستم سیرکوله بارها مورد استفاده قرار می‌گیرد و سرانجام مواد کم‌خطر مانند الکل چرب - های خطی اتوکسیله جایگزین مواد پرخطر مانند نونیل فنل اتوکسیله شده‌اند. سوم، شرکت اقدام به گسترش فضای سبز و حمایت از تنوع زیستی نموده و سرانجام مورد چهارم در خصوص کاستن از مصرف انرژی یا افزایش بازده مصرف انرژی است که بر اساس آن ۲۶ طرح برای نیل به این هدف به تصویب رسیده است.^۱

۲- اصول اکواتور ۲

اصول اکواتور (EP)^۲ مجموعه هنجارهایی هستند که به طور ارادی پذیرفته شده‌اند. این هنجارها برای تعیین، ارزیابی و مدیریت ریسک‌های اجتماعی و محیط‌زیستی در تأمین مالی

1. www.golrang.com/fa/social-responsibilities/sr-report.html

2. Principes de Equator PE / The Equator Principles EPs.

پروژه^۱ می‌باشد. به عبارت دیگر در تأمین مالی تحت نظر اصول اکواتور، تنها قدرت بازپرداخت کافی نیست بلکه انطباق با استانداردهای اجتماعی و محیط‌زیستی نیز لازم‌اند؛ به همین جهت، بانک‌ها توافق کرده‌اند که به پروژه‌هایی که با اصول اکواتور هم‌خوانی ندارند وامی اعطا نکنند^۲. عمده مزیت اصول اکواتور در ارادی بودن آن است و این که اصول اجتماعی به خصوص حفاظت از محیط‌زیست را ارزش‌دهی می‌کند.

از لحاظ تاریخی، اصول اکواتور توسط بانک‌های بخش خصوصی به رهبری سیتی‌گروپ^۳، آب ان امرو^۴، بارکلیز^۵ و وست ال بی^۶ توسعه یافت و در نهایت در ماه ژوئن سال ۲۰۰۳ اجرایی شد. این بانک‌ها تصمیم به الگوسازی اصول اکواتور بر پایه استانداردهای محیط‌زیستی بانک جهانی و سیاست‌های اجتماعی شرکت مالی بین‌المللی^۷، IFC، گرفتند. در اکتبر ۲۰۰۹، شصت و هفت مؤسسه مالی جهانی اصول اکواتور را پذیرفتند که در عمل این اصول، به استاندارد بانک‌ها و سرمایه‌گذاران در مورد چگونگی ارزیابی طرح‌های بزرگ توسعه در جهان تبدیل شده‌اند. در ماه ژوئیه سال ۲۰۰۶، اصول اکواتور مورد بازنگری قرار گرفت، دامنه آن افزایش یافت و ضمانت اجرای آن نیز تقویت شد. امروزه شصت و هشت بانک بین‌المللی اصول اکواتور را پذیرفته‌اند. این اصول دهگانه، عبارتند از: بررسی و طبقه‌بندی (اصل ۱)؛ ارزیابی اجتماعی و محیط‌زیستی (اصل ۲)؛ استانداردهای اجتماعی و محیط‌زیستی اجرایی (اصل ۳)؛ برنامه عمل و نظام مدیریت (اصل ۴)؛ مشاوره و ارتباطات (اصل ۵)؛ سازوکار شکایت (اصل ۶)؛ بررسی مستقل (اصل ۷)؛ پیمان‌ها (اصل ۸)؛ نظارت و گزارش‌های مستقل (اصل ۹)؛ گزارش مؤسسات مالی اجراکننده اصول اکواتور (اصل ۱۰).

در واقع اصول اکواتور برای تعیین، ارزیابی و مدیریت مخاطرات محیط‌زیستی و اجتماعی در تأمین مالی پروژه‌هایی برای ساخت تأسیسات زیربنایی و یا پروژه‌های صنعتی باشد، که خود در چارچوب مدیریت ریسک اعتباری^۸ عمل می‌نماید. از این رو و در راستای اصول

1. Financement du projet

۲. دلمون، جفری، پروژه‌های مشارکت عمومی - خصوصی در زیرساخت: یک راهنمای ضروری برای سیاست‌گذاران، برگردان: فرهاد مالکی، تهران، گروه بین‌المللی ره‌شهر، چاپ نخست، ۱۳۹۵، ص ۹۸.

3. Citigroup

4. Abn Amro

5. Barclays

6. West LB

7. Société Financière Internationale

8. Risque de credit / Credit risk

مؤسسات مالی اکواتور^۱، به پروژه‌هایی که مطابق سیاست‌ها و روش‌های محافظت اجتماعی و محیط‌زیستی نباشد، تجهیز منابع تعلق نمی‌گیرد. در حقیقت، تصمیم‌گیری با مؤسسات مالی و بانک‌هایی که به طور ارادی اصول اکواتور را پذیرفته‌اند، می‌باشد آیا وام‌اعطایی به پروژه می‌تواند به محیط‌زیست آسیب برساند یا خیر^۲. در صورتی که پاسخ مثبت باشد، از اعطای وام و امتناع خواهند کرد. در اصول اکواتور، تأمین مالی پروژه یک روش سنتی تأمین مالی است که در آن درخواست‌کننده وام اصولاً باید تخمین درآمد حاصل از پروژه به علاوه مدارک مالی دیگر را به وام‌دهنده ارائه نماید تا بتواند از وام‌دهنده موافقت دریافت وام را اخذ کند. مضاف بر آن، آنچه که در اصول اکواتور به عنوان روش جدید تأمین مالی پروژه مطرح است آن است که پروژه باید با قوانین اجتماعی و محیط‌زیستی مطابقت کامل داشته باشد. شرط دوم، در این گونه تأمین مالی نقش حیاتی دارد. مسئله‌ای که در تأمین مالی سنتی توسط بانک‌های سرمایه‌گذاری و مؤسسات مالی چشم‌پوشی می‌شود.

در تأمین مالی سنتی و زمانی که تسهیلات اعطا شد، پروژه می‌تواند در زمان اجرا با مسائل و مشکلات عدیده اجتماعی و محیط‌زیستی به ویژه در کشورهای در حال توسعه، روبه‌رو شود. در واقع اصول اکواتور برای پیش‌گیری از مخاطرات حقوقی کیفی در زمینه مسائل اجتماعی و زیست‌محیطی است. در هر صورت، به دست آوردن تسهیلات در وهله اول نیاز به انطباق با قواعد اجتماعی و محیط‌زیستی شرکت دارد و در غیر این صورت امکان رد تأمین مالی طرح وجود دارد. اصول اکواتور در تأمین مالی پروژه‌های جدید در سطح جهانی که حجم آن ده میلیون دلار یا بیشتر باشد و هر بخش صنعتی، را شامل می‌شود. علاوه بر آن، در حالی که این اصول برای پروژه‌های جدید است و به طرح‌های گذشته عطف به ماسبق نمی‌شود اما برای همه طرح‌های گذشته و جاری که در حال حاضر در حال گسترش و یا ارتقا است و در زمانی که ارتقا و تغییرات در مقیاس و دامنه طرح می‌تواند اثرات قابل توجهی بر محیط‌زیست یا جامعه بگذارد، نیز اعمال می‌شود. این گونه تأمین مالی می‌تواند به طور ملموس ماهیت یا درجه تأثیر طرح را در جهت حفظ اصول اجتماعی و محیط‌زیستی تحت

1. Principes Institutions Financières de l'Equator (EPFI)

۲. در این زمینه مراجعه کنید به پرونده خط لوله گاز باکو که از ترکیه می‌گذرد و مسائل اجتماعی شرکتی آن در تارنمای:

تأثیر قرار دهد.

رعایت ارزش‌های اجتماعی به تنهایی، حاصل فعالیت و پیش‌گیری‌های مؤسسات مالی نیست بلکه اقدام‌های مشتریان آن‌ها نیز باید توسط مؤسسات مالی مورد ارزیابی قرار گیرد. در این خصوص، تعهد به رعایت ارزش‌های اجتماعی مؤسسات مالی هم به طور مستقیم و هم غیرمستقیم است. یکی از مثال‌های برجسته در این زمینه، بانک آب ان امرو و انتشار گاز CO₂ است. برخی از سازمان‌های غیردولتی می‌گویند آب ان امرو به عنوان بانکی که اصول اکواتور را پذیرفته است، با آب‌وهوای هلند خصمانه برخورد می‌کند. دلیل این سخن آن است که با یک برآورد، «تولید غیرمستقیم» گازهای گلخانه‌ای CO₂ توسط بانک، سالانه تقریباً ۲۵۰ میلیون تن (در سال ۲۰۰۵) بوده است. سازمان‌های غیردولتی آن را «تولید غیرمستقیم» می‌دانند زیرا معتقدند بانک با ارائه خدمات مالی به صنعت آلوده‌کننده هوا، غیرمستقیم مسئول آن است. همچنین این سازمان‌های غیردولتی ادعا می‌کنند که تولید گازهای گلخانه‌ای CO₂ که سالانه هلند ایجاد می‌کند کمتر از آنی است که بانک به طور «غیرمستقیم» مسئول است و این در حدود یک درصد از کل انتشار گاز CO₂ در گزارش سالانه سراسر جهان است. این در حالی است که آب ان امرو دفاع می‌کند که این اقدامات مستقیماً توسط بانک صورت نگرفته، امری که دیگران را هنوز قانع نکرده است زیرا برای آنان آلودگی به طور مستقیم توسط بانک یا غیرمستقیم توسط مشتریان آن، یکی است و باعث تغییرات آب‌وهوایی می‌شوند.

نتیجه

با توجه به مشکلات فراوان ناشی از اعاده وضع محیط‌زیست آسیب‌دیده به حالت نخست، پیش‌گیری از جرائم محیط‌زیستی در اولویت قرار دارد. نظام حقوقی ایران در خصوص پیش‌گیری از جرائم محیط‌زیستی مقرراتی را به تصویب رسانده است که مهم‌ترین آن‌ها تعیین مرجع و متولی پیش‌گیری از این جرائم است که این وظیفه مهم به طور عام بر عهده سازمان محیط‌زیست است. با این وجود، این نظام، چالش‌های فراوانی را در این عرصه پیش‌رو دارد که مهم‌ترین آن‌ها را می‌توان گاه در عدول از صلاحیت‌زایی مرجع پیش‌گیری و گاه در عرصه سیاست‌های اتخاذی برای این امر نظاره‌گر بود. علاوه بر این، اغلب جرائم محیط‌زیستی مهم توسط شرکت‌ها صورت می‌گیرند که ناتوانی سیاست‌های اتخاذی نظام حقوقی ایران در

پیش‌گیری از جرائم محیط‌زیستی این اشخاص نمایان است به همین جهت لازم است که تدبیری اندیشیده شود تا کارایی لازم را در این عرصه داشته باشد. از این رو تنظیم‌گری درونی راه‌کاری است که از ره‌گذر آن می‌توان به پیش‌گیری از جرائم محیط‌زیستی توسط شرکت‌ها نائل آمد. این تکنیک با بهره‌گیری از کد اخلاق و مسئولیت اجتماعی شرکت درصدد است تا از درون سازمان، حفاظت از محیط‌زیست را نهادینه کند. در نظام اقتصادی ایران نیز هم‌چون نظام‌های اقتصادی دنیا، شاهد بهره‌گیری از تنظیم‌گری درونی توسط شرکت‌ها هستیم. مصادیق بارز شرکت‌های خارجی را می‌توان شرکت تالس، تویوتا و جنرال موتورز دانست و از مصادیق داخلی می‌توان به شرکت‌های ایران خودرو، سایپا، پگاه و گلرنگ اشاره کرد. با وجود این، لازم است که نظام حقوقی ایران در زمینه پیش‌گیری از جرائم محیط‌زیستی اصلاحاتی را انجام دهد که مطابق آن: نخست، نظام حقوقی ایران در وضع کنونی از آشفتگی به وجود آمده در مرجع پیش‌گیری از جرم، خود را ره‌انیده و با تدوین قانونی منسجم علاوه بر گسترش وظایف سازمان حفاظت محیط‌زیست سازوکاری مشخص را برای همکاری میان-سازمانی نهادهای دارای نقش پیشگیرانه تدوین نماید. دوم، نظام حقوقی ایران در خصوص تنظیم‌گری درونی از تجربه سایر کشورها استفاده کند و شرکت‌های تجاری را ترغیب به استفاده از این سازوکار در درون سازمان خود نماید و در نهایت لازم است که مقنن ایرانی با تدوین قانونی جامع، مقررات یکپارچه‌ای را در خصوص تنظیم‌گری درونی به تصویب رساند تا شرکت‌ها در پرتو آن به حفظ محیط‌زیست پردازند.

منابع

الف: فارسی

- جعفری، امین. (۱۳۹۳). حقوق کیفری کسب و کار، چاپ نخست، تهران، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش.
- جعفری، امین. (۱۳۸۹). اخلاق تجاری و حقوق کیفری اقتصادی. پژوهشنامه حقوق کیفری. شماره ۲.
- دلمون، جفری. (۱۳۹۵). پروژه‌های مشارکت عمومی - خصوصی در زیرساخت: یک راهنمای ضروری برای سیاست‌گذاران، چاپ نخست، تهران، گروه بین‌المللی ره‌شهر. (2011).
- شیری، عباس. (۱۳۸۷). درآمدی بر پیشگیری وضعی و گونه‌های آن. اولین همایش ملی پیشگیری از جرم.
- عبدالهی، محسن؛ فریادی، مسعود. (۱۳۸۹). چالش‌های حقوقی سازمان حفاظت محیط‌زیست ایران. علوم محیطی. سال هفتم، شماره چهارم.
- عبدالهی، محسن. (۱۳۸۹). تغییرات آب‌وهوایی: تأملی بر راهبردها و تدابیر حقوقی سازمان ملل متحد. فصلنامه حقوق. دوره ۴۰، شماره ۱.
- عبدالهی، محسن. (۱۳۸۶). حمایت کیفری از محیط‌زیست: تأملی بر بایسته‌های حقوق کیفری زیست‌محیطی. علوم محیطی. سال پنجم، شماره نخست.
- فریادی، مسعود. (۱۳۹۷). آسیب‌شناسی همکاری میان‌سازمانی در حفاظت محیط‌زیست در حقوق اداری ایران. فصلنامه حقوق اداری. سال ششم، شماره ۱۶.
- گرجی‌فرد، حمیدرضا. (۱۳۹۲). جرم‌شناسی سبز و جرائم زیست‌محیطی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق محیط‌زیست، دانشگاه شهید بهشتی.
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. (۱۳۹۷). نظام ملی تنظیم‌گری (مفهوم تنظیم‌گری و ارتباط آن با نظام حکمرانی)، کد موضوعی ۲۳۰، شماره مسلسل ۱۵۹۴۰.
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. (۱۳۹۴). استراتژی برندهای معتبر خودروسازی جهان (تجربه‌ای برای شرایط پسا تحریم و برنامه ششم توسعه)، کد موضوعی ۳۱۰، شماره مسلسل ۱۴۳۸۱.
- مشهدی، علی. (۱۳۹۲). حق بر محیط‌زیست سالم (الگوی ایرانی - فرانسوی)، چاپ نخست، تهران، نشر میزان.
- نجفی ایرندآبادی، علی حسین. (۱۳۷۸). پیشگیری از بزهکاری و پلیس محلی. مجله

تحقیقات حقوقی، شماره ۲۶-۲۵.

- وایت، راب. (۱۳۹۴). جرایم زیست‌محیطی فراملی به سوی جرم‌شناسی جهان بوم، برگردان: حمیدرضا دانش‌ناری، چاپ نخست، تهران، نشر میزان. (۲۰۱۱).
- یاوری، اسدالله. (۱۳۹۳). درآمدی بر مفهوم تنظیم‌گری حقوقی. مطالعات حقوق تطبیقی. دوره ۵، شماره ۲.

ب: انگلیسی

- Commission Green Paper (2001). Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility. http://es.europa.eu/enterprise/policies/sustainable-business/corporate-social-responsibility/index_en.htm. site consulte le 28 avril 2013.
- Guide du—responsible hygiène, sécuritée environnement. Partie 1, Organiser une veilleréglementaire, Thème 115, La responsabilité sociétale des entreprises (RSE). Lamyline 2013, p 115.
- Werther, William B; Chandler, David. (2011). Strategic corporate social responsibility: stakeholders in a global environment. Published in Los Angeles by SAGE.
- Wes Selke. (2011). (Investment Manager in Good Capital). The emergence of social ventures. SF Venture Summit. Hult Venture Group. San Francisco, USA.
- www.theguardian.com/environment/2016/may/08/pollutionwatch-europes-problem-diesel-cars
- www.donyayekhdro.com
- www.saipayadak.org/home//tagged_content/j8fc/id/8047291
- www.golrang.com/fa/social-responsibilities/sr-report.html